

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ НА РОДИТЕЛСТВОТО В ИНСТИТУЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ: РОЛЯТА НА ЛИЧНАТА ИСТОРИЯ НА ПРИВЪРЗАНОСТ

Севдалина Станчева Петрова

Докторант

Катедра „Психология“

ВСУ „Черноризец Храбър“

Резюме: *В настоящата статия се разглежда влиянието на привързаността върху деца и младежи, отглеждани в семейна среда, кореспондиращо с изграждане на привързаност в контекст на отглеждане в център от семеен тип, чрез вътрешни работни модели на грижещите се.*

Ключови думи: *връзка родител-дете, институционална среда, привързаност в детството, привързаност при възрастни, емоционална недостатъчност.*

CONCEPTUALIZING PARENTING IN AN INSTITUTIONAL CONTEXT: THE ROLE OF PERSONAL ATTACHMENT HISTORY

Sevdalina Stancheva Petrova

PhD student

„Psychology“ Department

"Chernorizets Hrabar" University of Applied Sciences

Summary: *This article examines the impact of attachment on children and youth in family care settings, correlating with attachment building in the context of Family Type Accommodation Center through caregivers' internal working models.*

Keywords: *Parent-child relationship, institutional environment, childhood attachment, adult attachment, emotional deficiency.*

*Който търси извън себе си, сънува;
който търси в себе си, се пробужда.*

Карл Юнг

Дали ранните преживявания определят целия ни живот?

Към настоящия момент вече въпросът е риторичен. Семейството като институция заема фундаментално място, в него се осъществява първичната социализация. Въпреки това, за деца лишени от адекватна семейна среда, институционалният контекст се превръща в алтернатива, която повдига нови въпроси относно формирането на привързаност и родителски модели. То е система, съвкупност от подсистеми, определени в термините – поколения, пол, роли. В семейството се предопределят възможностите и границите на междуличностните отношения. В него се обхваща предимно връзката родители – деца. (Кардашева, 2006). Децата са вселена и част от семейната система. Родителите искат те да са общителни, дружелюбни, самостоятелни, щастливи. Всички тези качества и умения са резултат от възпитанието, което е плод на личен пример. Централна роля заема емоционалната зрялост, пробудена от себепознание и вътрешно търсене.

Според Некрасов, ако децата растат в семейство, където любовта се разпределя правилно, там се създават оптимални условия за възпитание и изграждането на тяхната щастлива среда. Така родителите предават своето щастие и умение да обичат децата. В този случай те имат какво да предават! И децата усвояват истинския мироглед, с естествена система от ценности и градят своите отношения със света по – хармонично (Некрасов, А. 2010). Ерик Фром отбелязва безусловното утвърждаване на живота на детето и неговите потребности чрез майчината обич (Фром Е., 2019). Според Адлер, за да се осигури душевно здраве на подрастващите, на първо място трябва да се засили способността им за общуване (Ратнер Йо., 2005). Боулби формулира теорията за привързаността, предоставяйки фундаментални знания в развитието на детето, обяснявайки важността на ранната връзка между него и обгрижващия обект (най-често майката) и цялостното му психично и емоционално развитие. Той описва 4 фази на формиране на привързаността (Боулби, 2019):

1. *Фаза на пре-привързаност (от раждането до 6-та седмица)* – бебето проявява вродени сигнали (плач, усмивка, захват), които привличат вниманието на възрастните. По време на тази фаза, бебето няма предпочитания към конкретен възрастен.
2. *Фаза на изграждане на привързаност (от 6-та седмица до 6-8 месец)* – бебето проявява предпочитания към основни грижещи се, усмихва им се и различава познат от непознат. Не проявяват тревожност при раздяла.
3. *Фаза на ясна привързаност (от 6-8 месец до 18-24 месеца)* – в тази фаза ясно се изразява привързаността към обгрижващия. Детето проявява тревога при раздяла и страх от непознати.
4. *Фаза на формиране на връзка (след 18-24 месеца)* – с развитието на когнитивните способности и речта, децата разбират причината за отсъствие на фигурата на привързаност. Връзката е двупосочна и тревожността от раздяла намалява.

Мери Ейнсуърт доразвива теорията на Боулби и класифицира три стила на привързаност, а по-късно е добавен и още един:

- *Сигурна привързаност (Надеждна)* – Детето изследва активно, когато фигурата на привързаност е наоколо, проявява дистрес при раздяла и се успокоява бързо при връщането на фигурата.
- *Несигурна-избягваща привързаност (Ненадеждна, несигурна)* – Детето избягва контакт с фигурата на привързаност, не проявява забележим дистрес при раздяла и не търси утеха при връщането ѝ.
- *Несигурна-амбивалентна привързаност (Тревожна)* – Детето е много тревожно, трудно изследва дори в присъствието на фигурата на привързаност, силно се разстройва при раздяла, но при връщането ѝ проявява амбивалентност – търси близост, но и се съпротивлява на контакта.
- *Дезорганизирана привързаност* – Добавен по-късно стил, който се характеризира с объркани, противоречиви и дезорганизирани поведения, често срещан при деца, преживели травма или непоследователни грижи.

Връзката родител – дете се изгражда още в пренаталния период, това е момента на адаптация за новата роля на майката и бащата. По същността си родителската роля се свежда до постоянна готовност – винаги да си на разположение и да реагираш, когато те извикат, за да насърчиш или помогнеш, но намесата да е само, ако е крайно наложително. Изследванията сочат, че силната пренатална връзка е показател за по-добра връзка майка-бебе след раждането.

Според Матанова, децата възприемат емоциите на майката. Във втората половина на първата си година децата проявяват способност да използват възприятието на майчината емоция, за да получат подкрепа, а също така и по лицевата експресия да се ориентират в непозната ситуация, т.е. вече е на лице т.нар. социално съотнасяне (Матанова В., 2003). Въпреки това, формирането на сигурна привързаност е силно зависимо от контекста на качеството на грижа, което често е компрометирано в среди като институциите за деца, където константността и индивидуалното внимание са предизвикателство.

Пирьова подрежда важни фактори на средата по време на вътреутробното развитие:

- Емоционалното състояние на майката – силен и продължителен стрес оказва влияние. Стресовите хормони преминават през плацентарната бариера и навлизат в детския организъм. Трудности в следродовата адаптация на децата се свързват с продължителен емоционален стрес на майката по време на бременността;
- Храненето на майката;
- Прием на лекарства по време на бременност;
- Тютюнопушене;
- Продължаваща практика на лекарствена зависимост при майката води до склонност към създаване на зависимост у детето;
- Заболяване от вариола на майката през първите 3 до 5 месеца може да предизвика поява на отклонения у детето; (Пирьова Б., 2008)

Познати са и няколко ключови фактора, които влияят на модела на сигурна привързаност. Разглеждат се четири дименсии (Матанова, 2015):

- Възможност за установяване на близко взаимоотношение;
- Качество на грижа;
- Характеристики на новороденото;
- Семейен контекст;

Заменената семейна среда с институционална предполага невъзможност да се изгради сигурна привързаност за потребителите на социални услуги от резидентен тип. Центровете за настаняване от семеен тип (ЦНСТ) са социална услуга от резидентен тип, разкрита на база различни характеристики на за децата и младежите от общността. Целта на ЦНСТ е да предостави сигурна, защитена и близка до семейната среда чрез индивидуална грижа. Целевите групи могат да бъдат:

- Деца/младежи с и без увреждания;
- Пълнолетни лица с увреждания;

В центровете живеят до 14 потребители, за които се грижат детегледачи, трудотерапевти, възпитатели, социални работници, психолози, медицинска сестра, ръководител. Във всяка стая живеят по двама потребители от един пол, ако не са в родствена връзка, за които са осигурени лично пространство и вещи според интересите и индивидуалните потребности. Осигурени са медицински или обикновени легла. Всеки има специфични уреди за придвижване и рехабилитация.

В ЦНСТ се насърчава активна комуникация между екип и потребители за изграждане на емоционална връзка и активно менторство. Екипът се изправя пред трудността на родителстване. Макар и не биологични, те ежедневно изпълняват тази основна роля, разпределяща се между всички служители, което внася объркване у децата, тъй като възпитателния процес е трудно да бъде уеднаквен въпреки периодичното преминаване на обучения.

Как израства едно дете в контекста на институционалната грижа при чести смени на фигурата на майката? Според Франсоас Долто, психоанализата открива, че способността за поемане на подобна отговорност за живота и поведението на детето в годините на неговото развитие, за оцеляването и запознаването му с различни опасности е в пряка връзка с целомъдрието на желанието на възрастния спрямо детето. Тя зависи от търпимостта към трупането на опит в процеса на порастването, от точните отговори на въпросите, които детето отправя към своите житейски учители в хода на психичното си развитие, от свободата да опознае себе си, заобикалящия го свят и другите човешки същества (Долто, Ф. 2024).

Професионалният опит на служителите на ЦНСТ позволява да разбират индивидуалните нужди и потребностите на децата и младежите. Чрез него те не просто разпознават поведението им, а и могат да интерпретират в контекста на историята на привързаност на детето и да откликват на момента. Използва се и алтернативна комуникация като способ за снижаване тревожността у децата и изграждане на чувство за сигурност у тях, както и по-високо ниво на грижа за тях. В тази среда служителите са изправени пред редица предизвикателства:

- *Брой потребители* – затруднява един служител да осигури емоционална грижа по време на задоволяване на базови потребности;

- *Текучество на хора* – този фактор е разрушителен за формирането на сигурна привързаност. Децата са изправени пред предизвикателството постоянно да се адаптират към нови лица, което води до ново начало за изграждане на емоционална връзка.
- *Физическо изтощение* – Физическото претоварване засяга чувствителността и отзивчивостта на служителите. Прави работата механична.
- *Емоционално прегаряне* – Един изчерпан служител трудно би могъл да бъде емоционално устойчив към потребителите и да осигури сигурна база. Това може да лиши децата от съпричастност и рефлексивност към потребностите им.
- *Висока отговорност за живота и здравето на потребителите* – Отговорността е основно качество у всеки член на екипа. При децата и младежите с множествени увреждания тя е доста по-изострена. Фокусът е насочен към физическата безопасност и наличие на засилен контрол, което води до снижен отклик на емоционалните нужди на потребителите.
- *Финансова неудовлетвореност* – Този фактор може да снижи ангажираността и да е демотивиращ, което влияе на качеството на грижа и желанието да се създава емоционална връзка с децата и младежите.

Екипът на ЦНСТ работи активно с общността – община, районно кметство, детски градини, училища, дневни центрове. Тази интеграция е жизненоважна за осигуряването на по-широка мрежа от социална подкрепа и развитие на идентичността на децата и младежите, което косвено подкрепя тяхната привързаност към по-голяма социална среда. При възможност се работи със семейството и/или с близки и роднини като се насърчава и поддържа изградената емоционална връзка. Това е критично за поддържане на съществуваща привързаност и минимизиране на травма от раздяла предоставяйки на децата чувство на приемственост и принадлежност извън институционалната среда.

Боулби вярва, че привързаността съпътства човешкия опит от „люлка до гроб“. Тези идея е развита, когато започват да се изследват процесите, свързани с привързаността и нейната роля при възрастни (Матанова, 2015). Възрастните със сигурна привързаност търсят подкрепа от партньора си, когато са в нужда. Освен това те могат а осигурят подкрепа на партньора си, когато е под стрес. Сигурните възрастни са по-удовлетворени от връзките си, които са по-продължителни. За тях и по-вероятно да използват партньора си като сигурна база.

Тревожните родители, които се чувстват фрустрирани по отношение на свободата на желанията си, несъзнателно проявяват нетърпимост към радостите и мъките на своите малчугани. Чрез думите и действията си те упражняват над тях прекомерен контрол и ограничават инициативността им. А когато децата съвсем умишлено нарушават наложените от родителите им забрани, майките и бащите ги наказват, макар тези забрани отдавна да са станали несъстоятелни с оглед на степента на психомоторното развитие на децата (Долто, Ф. 2024).

Според Kelly Brennan има две основни дименсии при моделите на привързаност при възрастни:

- Тревожно поведение – склонност към притеснение дали партньора е достъпен, отзивчив, внимателен.
- Избягващо поведение – предпочитат да не разчитат на другите или да се разкриват пред тях

Професионалните детегледачи, подобно на биологичните родители, носят своята собствена история на привързаност. Ако един детегледач прояви тревожен стил, както описва Долто, това може да се изрази в прекомерен контрол, нетолерантност към емоциите на децата и младежите, и непоследователно наказание, дори когато децата проявяват естествени за възрастта си нужди от автономия и изследване. В среда, където децата вече изпитват депривация и потенциална травма, такъв стил на грижа може допълнително да възпрепятства формирането на сигурна привързаност и да засили съществуващите несигурни или дезорганизирани модели у децата и младежите.

Децата, отглеждани в условия на емоционална депривация (в изолация, или от родители алкохолици, наркомани, или с някакви комуникативни разстройства), са заплашени от развитието - на т.нар. синдром на емоционална недостатъчност, който се проявява с поведенчески прояви като необоснован плач за привличане на вниманието, некоординирани, или стереотипни движения (люлеене на тялото, удряне на главата), индиферентност, загуба на апетит, имунна недостатъчност и др. (Пирьова Б., 2008). За да се противодейства на тези последици и да се подкрепи здравословното развитие на децата, е критично всяко тяхно действие да бъде обяснено на динамично равнище, както посочва Долто „всяко действие на детето трябва да бъде обяснено на динамично равнище. По този начин то се освобождава от чувството за вина, че е дете. Важното е не това, че детето е дете, а това, че с него трябва да се отнасят като с индивид, който за момента не разполага с други средства да изрази себе си освен детските“ (Долто, Ф. 2024). По този начин детето се освобождава от чувство на вина и се третира като индивид, който макар и с детски средства, се стреми да изрази себе си. Този подход е базов за възстановяване на чувството за сигурност и изграждане на доверие след преживяна депривация.

Качеството на грижа в един център от семеен тип, предлагащ резидентна грижа, не зависи само от нормативната уредба, въведените правила и покриването на базови нужди, но е повлияно от вътрешните работни модели на привързаност на членовете на екипа. Разбирането на тяхната лична история на привързаност е от съществено значение за осигуряване на грижа, която насърчава здравословно развитие и сигурна привързаност в децата и младежите в институционален контекст. Грижата за професионалистите, работещи в центъра предполага системно инвестиране в личностното им развитие и съпричастност към индивидуалните потребности, което би рефлектирало положително върху емоционалната връзка с децата и младежите, тяхната сигурност и устойчивост.

Литература:

1. Боулби Дж., „Стабилна основа. Привързаността родители-деца и психичното здраве“, Изток-Запад, 2019г., ISBN 978-619-01-0385-1
2. Долто Ф., „Каузата на децата“, Колибри, 2024г., ISBN 978-619-02-0159-5
3. Кардашева А., „Психология за родители“, Ковачев, 2006, ISBN -10: 954-8775-49-2 ISBN – 13: 978-954-8775-49-6
4. Матанова В., „Психология на аномалното развитие“, Софи – Р, 2003г., ISBN 954-9615-56-1
5. Некрасов А., „Оковите на майчината любов“, Паритет, 2010, ISBN 978-954-9886-31-3
6. Пирьова Б., „Невробиологични основи на детското развитие“, Нов български университет, 2008г., ISBN 978-954-535-481-6
7. Ратнер Йо., „Психоанализата класиците“, Кибеа, 2005г., ISBN 954-474-399-5
8. Фром Е., „Изкуството да обичаш“, Сиела, 2019г., ISBN 978-954-28-3025-2